

УДК 378.147:78.087.68]:159.923.2

М. Ю. Лисенко,

аспірант

(Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)

rabinshuk89@mail.ru

ORCID: 0000-0002-7645-8742

МЕТОДИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК СТУДЕНТІВ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми саморегуляції діяльності особистості, з'ясовано сутність саморегуляції та методів її реалізації (самопереконавання, самооцінки, самоконтролю, самонаказу та ін.) на кожному з етапів диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики: підготовчому, технічному, художньому. Окреслено завдання, висвітлено форми, прийоми та умови навчальної роботи студентів по реалізації запропонованих методів у практичній діяльності, визначено принципи розвитку комплексу саморегуляційних умінь.

Ключові слова: саморегуляція, особистість, навчальна діяльність, методи навчання, саморозвиток, самопізнання, уміння і навички.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останнім часом намітилися всебічні теоретичні підходи у вирішенні однієї з центральних проблем науки – саморегуляції людини у різних видах її діяльності. Означений термін відображає біологічну, соціальну характеристику індивіда. На думку М. Гриньової [1], суть саморегуляції полягає у здатності особистості долати прагнення до задоволення миттєвих потреб, цілей в інтересах, об'єктивно і суб'єктивно, більш цінних, але віддалених у часі і просторі. У сучасній психології знайшли відображення організаційно-методологічний, ціннісно-нормативний, особистісно-орієнтований та когнітивний напрями та підходи до дослідження процесу саморегуляції. Ми розглядаємо зміст саморегуляції диригентсько-хорової підготовки в контексті особистісно орієнтованого напрямку. Процес особистісної саморегуляції протікає за неодмінної умови включення результатів самопізнання й емоційно-ціннісного ставлення людини до себе.

Саморегуляція – принцип, який має пояснити цілісність і стійкість діяльності особистості, організацію психічних процесів за допомогою яких здійснюється спрямованість того чи іншого виду діяльності. Це здатність людини керувати собою на основі сприймання та усвідомлення своєї поведінки [2: 81]. Вирішальне значення цей феномен має у професійному саморозвитку і саморозкритті особистості та потребує оволодіння методами які, на сьогоднішній день, недостатньо висвітлені як у психологічній, так і науково-педагогічній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Важливість впливу саморегуляції діяльності на розвиток особистості підтверджували у своїх наукових пошуках Л. Виготський, О. Конопкін, Г. Никифоров, О. Осницький, І. Трофимова. Проблема саморегуляції та її вирішення через розвиток здатності особистості до рефлексії розкрито в роботах І. Беха, В. Давидова, А. Зака, Б. Зейгарника, К. Поливанова. Саморегуляцію особистості в різних видах діяльності досліджували М. Боришевський, Л. Виготський, О. Конопкін, В. Котирло, Г. Нікіфоров, Е. Пенькова, І. Чесноков та ін. Я. Пономарьов детально вивчав психологічні особливості внутрішнього плану дій, В. Давидов – роль узагальнень і рефлексивно-теоретичного осмислення учнями виконуваних ними завдань і умов навколишньої дійсності; А. Захарова, М. Боцманова, А. Ліпкіна – роль самооцінки в діяльності учнів та їх розвитку. Роблячи певний внесок у вирішення зазначеної проблеми, ми спираємося на роботи, в яких розкривається компонентна структура саморегуляції (О. Конопкін, М. Гриньова); рівні сформованості саморегуляції особистості (В. Горський, Н. Менчинська, В. Моросанова, І. Чечель); рефлексивні види та методи самоконтролю (Ш. Амонашвілі, М. Гриньова, Г. Максимова, В. Романко, Е. Самотаєва). Проблеми саморегуляції в тому чи іншому вигляді враховуються в практиці прогресивних учителів та педагогів ВНЗ. Втім, у численних і вагомих надбаннях педагогічної науки залишаються поза увагою конкретні методи саморегуляції, особливо у фаховій підготовці вчителя мистецького спрямування.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є спроба акцентувати увагу на проблемі саморегуляції особистості в контексті завдань диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики та запропонувати ряд конкретних методів навчання для самостійного оволодіння відповідними уміннями і навичками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на думку ряду вчених у галузі педагогіки та психології, ми вважаємо, що саморегуляція являє собою вміння індивіда самостійно знаходити раціональні шляхи, керувати своїми діями для досягнення кінцевої мети своєї діяльності. Це вищий ступінь набуття вмінь, коли вони досягають досконалості і перетворюються на навички, що здійснюються автоматично. Завдання майбутнього вчителя полягає в тому, щоб розширити властивість

набутих умінь, самому навчитися контролювати і регулювати свої дії, спрямовувати їх на інтелектуальну та пізнавальну сфери. Саморегуляція може здійснюватись за умов, коли індивід може адекватно відображати і моделювати ситуацію; перетворювати власну внутрішню і зовнішню активність у відповідності до змісту ситуації, що виникла; переборювати труднощі заради досягнення перспективної мети. Основними принципами розвитку комплексу умінь саморегуляції диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики є комплексне використання активних методів навчання, акцент на самоаналізі та само діагностуванні особистісних фахових якостей та роль викладача. Значна частина дослідників, до яких приєднуємось і ми, вважають, що саморегуляція є складовою самореалізації, інтегрованою властивістю особистості, яка об'єднує в собі її інтелектуальні, мотиваційні, вольові та емоційні сфери (Є. Пенькова, І. Чесноков та ін.). Прагнення до самореалізації є однією з найважливіших потреб людини, умов її розвитку. Уявлення про своє "Я" породжує потребу в реалізації своїх потенційних можливостей. Тому, в якості чинників професійної саморегуляції виступають "Я концепція", цінність, креативність. Саморегуляція передбачає момент включеності в неї результатів самопізнання та емоційно-ціннісного ставлення студента до себе. Рушійною силою саморегуляції в процесі навчальних занять з диригентсько-хорових дисциплін є воля. Вона пов'язана з увагою, мисленням, пам'яттю, уявою, почуттями майбутнього вчителя. Особливу роль при цьому відіграють такі якості як "треба" і "хочу". Не кожний студент може відмовитися від того, що йому хочеться, на це здатна тільки вольова людина. Без таких зусиль неможливо здійснювати саморегуляцію своїх фахових умінь і навичок [3]. При цьому, слід бути обізнаним та використовувати у своїй самостійній роботі ряд методів: самопідбальорення, самопереконавання, самонаказ, самонавіювання, самоконтроль, самооцінка, метод особистісної музичної презентації.

З нашої точки зору, диригентсько-хорова підготовка майбутнього вчителя музики передбачає: засвоєння певної суми знань з теоретичних основ диригентсько-хорового мистецтва; оволодіння технікою диригування та комплексом диригентських умінь і навичок; формування навичок самостійної роботи над хоровим твором; уміння розробляти виконавську інтерпретацію конкретного твору та здатність до її втілення.

Саморегуляційну діяльність студентів у процесі диригентсько-хорової підготовки ми поділяємо на три етапи: підготовчий, технічний та художній. Підготовчий – передбачає опрацювання основних навчальних посібників з диригентської майстерності; ознайомлення зі спеціальною літературою, що висвітлює методичні узагальнення діяльності видатних диригентів; слухове засвоєння хорового твору (слухання в запису); спів хорових партій, аналіз твору (загальний, музично-теоретичний, вокально-хоровий, виконавський); особисте виконання хорової партитури на музичному інструменті. Технічний – включає роботу над постановкою диригентського апарату та відпрацювання прийомів техніки диригування. До художнього етапу ми відносимо вивчення хорової партитури і поетичного тексту напам'ять; виявлення основних образів, картин, рухів та дій, відтворених у тексті та власне ставлення до них; встановлення відповідності музики і поетичного тексту; розроблення виконавської інтерпретації твору для максимального розкриття художнього образу, визначення засобів утілення творчого задуму в художнє виконання твору, самостійний добір системи диригентських жестів, адекватних конкретному хоровому зразку. Зупинимось на деяких з методів, які рекомендуємо використовувати в процесі набуття диригентсько-хорових умінь і навичок майбутнім учителем музики на кожному з етапів його підготовки.

Самопідбальорення – звернення до самого себе з метою зміцнення віри у свої можливості [4]. Тобто, студент застосовує прийоми навіювання впевненості в досягненні поставленої навчальної мети і рівняння на авторитетних педагогів-диригентів, керівників хорів та ін. Самопідбальорення може мати форму самокритики: зауваження на свою адресу, самокритика в присутності друзів, свідків, педагогів тощо. Особливо ефективним цей метод є при вивченні хорової партитури напам'ять.

Метод самопереконавання полягає у переконуванні себе за допомогою добору певних доказів, аргументів, контраргументів. Успішність його використання залежить від одержаних теоретичних знань, розвитку творчого мислення, почуття обов'язку, уміння порівнювати різні підходи до тих чи інших диригентсько-хорових навичок. Цей метод дає позитивний результат в ході реалізації свого задуму по виробленню виконавської інтерпретації, в роботі над диригентським жестом тощо.

Трапляються випадки, коли студент чує, уявляє характер жесту, що виражає певну думку, а необхідний рух не виходить. Причина полягає в тому, що не помічена певна рухова помилка або має місце фізичний прорахунок. За таких обставин слід застосовувати метод самоконтролю, уважно придивитися до своїх рухів, "прислухатися" до них. Інколи слід зменшити чи збільшити амплітуду руху або м'язове напруження, обрати більш зручну позицію, опустити чи звільнити лікоть і потрібний рух з'являється. В ході такої роботи потрібні впевненість студента в тому, що він знаходиться на вірному шляху опрацювання хорового твору та набуття необхідних навичок.

У практиці диригентсько-хорової підготовки, а особливо безпосередньо в процесі роботи зі студентським навчальним хором, бажано вдаватися до методу самонаказу. Це дієвий засіб для вироблення уміння управляти собою і своїми діями в тому випадку, якщо він поєднується з методом

переконання. Психолог В. П. Бояринцев рекомендує не чекати, коли тобі вкажуть, порекомендують, дадуть завдання. Треба бути самому ініціативним, впевнено перемагати все, що перешкоджає досягненню професійної мети та вміти управляти собою [5]. Студент має твердо усвідомлювати, давати собі наказ, щоб його слова, пояснення, наприклад учасникам навчального хору, не розходились із конкретним диригентським показом, жестом. Не варто звинувачувати хористів у тих недоліках і помилках, яких вони припустились. Диригент має частіше брати відповідальність на себе, шукати в собі причину недостатньої реалізації поставленої мети. Це дасть привід для серйозного аналізу своєї самостійної роботи при підготовці до наступного заняття, вкаже на певні прорахунки у набутті окремих фахових навичок [6].

Важливим саморегуляційним методом є метод самонавіювання. Він сприяє можливості студента викликати у себе ті чи інші відчуття, елементи уваги, пам'яті, сприйняття, сили волі. Ефективність цього методу залежить від уміння повністю відволікатися від усього стороннього і переключатися тільки на відпрацювання навичок диригування хоровим твором. Майбутній учитель музики повинен сказати собі: "Робота над цим твором для мене цілком посилює. Я справлюсь з усіма труднощами і це принесе мені значну користь у досягненні поставленої загальної мети щодо освоєння цього нелегкого мистецтва управління хоровим колективом". Пропонуємо наступні основні форми, що використовуються для вираження самонавіювальної думки в процесі диригентсько-хорової підготовки:

- я здатний домогтися бажаного результату...
- моє бажання мати хорошу диригентсько-хорову підготовку...
- я хочу навчитися добре управляти хором...
- я не допускаю найменшого сумніву в тому, що...
- мені подобається, коли...
- я все зможу, якщо...
- я використаю всі свої здібності і можливості для того, щоб...
- я концентрую всі свої зусилля для...
- я переконаний у тому, що...
- я глибоко усвідомив і зрозумів, що...

Важливою умовою саморегуляції є самоконтроль. Це усвідомлення й оцінка суб'єктом власних дій, станів при наявності еталона. Самоконтроль забезпечує внутрішній зворотний зв'язок: отримання інформації про повноту і якість вивчення програмового матеріалу, про труднощі, що виникають, правильність подальших планів, очевидність одержаних результатів тощо [7: 111]. За таких обставин повинна бути забезпечена відповідність результатів діяльності поставленим цілям, вимогам, нормам, зразкам. Досить конкретне і лаконічне визначення цьому поняттю дає О. О. Крилов у підручнику з психології: "Самоконтроль – це встановлення ступеня збігання того, що повинно бути, що вже є фактично, чи ще може бути" [8: 243]. Ефективному формуванню самоконтролю, на думку М. В. Гриньової, сприяють такі прийоми:

- зіставлення результатів своєї самостійної роботи зі зразком;
- зіставлення способу роботи із завданнями діяльності та її умовами;
- зіставлення кожного з можливих способів з пропонованими результатами [1: 174].

Однією з ефективних умов формування самоконтролю є рівень розвитку самооцінки. Це свого роду спосіб корекції своїх дій та їх результатів. Вона супроводжує проміжні ланки самоконтролю, включає цілу низку оцінних дій і обмежується констатацією особистістю своїх позитивних чи негативних якостей. Л. І. Березовська вважає, що самооцінка є одним із умінь, що входить до структури самоконтролю без якої він просто неможливий [2]. У диригентсько-хоровій підготовці самооцінка необхідна при самостійному доборі диригентських жестів, точності показу вступу хорових голосів, втілення штрихів звуковедення в диригентських сітках та ін.

Метод особистісної музичної презентації застосовується на заключному етапі роботи над хоровим твором і може бути продемонстрованим під час заліку, екзамену, складанні модульного завдання. Студент демонструє своє власне бачення твору, вербально-емоційну артикуляцію особистісних почуттів, включається у рефлексійні процеси, що в подальшому може привести до позитивних змін у самопізнанні, переосмисленні власного ставлення до хорового мистецтва, усвідомлення його впливу на світосприйняття в цілому [9]. На наш погляд, на формування диригентсько-хорових навичок студентів позитивний вплив можуть мати як творчі, так і репродуктивні методи навчання, особливо на початковому етапі.

Висновки. На основі існуючих досліджень нами встановлено, що в основі саморегуляції у набутті диригентсько-хорових навичок знаходяться інтегральні механізми поєднання різних методів навчання. Розвиток у майбутнього фахівця музично-педагогічного профілю здатності до саморегуляції сприяє формуванню таких базових механізмів диригентсько-хорової підготовки, як теоретична компетентність, самостійність, творче мислення, активність, емоційність осягнення музичного твору. Саморегуляція не є

виключно самостійною діяльністю того, хто навчається, а є особливою системою умов музичного навчання, яка здійснюється під керівництвом викладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриньова М. В. Саморегуляція : [навчально-методичний посібник] / М. В. Гриньова. – Полтава : АСМІ, 2008. – 268 с.
2. Березовська Л. І. Самовиховання та саморегуляція особистості : [навчальний посібник] / Л. І. Березовська. – К. : Видавничий дім "Слово", 2011. – 168 с.
3. Костіна Л. М. Про самостійні заняття з розвитку диригентської техніки. Методичні рекомендації / Л. М. Костіна. – Х., 2009. – 43 с.
4. Українсько-російський словник навчально-педагогічних понять і термінів / [Вовк Л., Гончаров В., Падалка О. та ін.]. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 334 с.
5. Бояринцев В. П. Проблемы психологии, психофизиологии активности и саморегуляции личности / В. П. Бояринцев. – М., 1988. – 178 с.
6. Костенко Л. В. Формування хормейстерських умінь у класі хорового диригування. Методичні рекомендації / Л. В. Костенко, Л. Ю. Шумська. – Ніжин : НДПУ імені М. Гоголя, 2004. – 25 с.
7. Семенов И. М. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвития / И. М. Семенов. – М., 1999. – 256 с.
8. Крылов О. О. Психология / О. О. Крылов. – М. : Проспект, 1999. – 584 с.
9. Цюряк І. О. Особистісний підхід у диригентсько-хоровій підготовці майбутнього вчителя музики. Методичні рекомендації / І. О. Цюряк. – Житомир : ЖДУ імені І. Франка, 2008. – 60 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gryniova M. V. Samoregulyatsiya [Selfregulation] : [navchal'no-metodichniy posibnyk] / M. V. Gryniova. – Poltava : ASMI, 2008. – 268 s.
2. Berezov'ska L. I. Samovykhovannia ta samoregulatsiia osobistosti [Self-Education and Selfregulation of the Person] : [navchal'nyi posibnik] / L. I. Berezov'ska. – K. : Vydavnychiy dim "Slovo", 2011. – 168 s.
3. Kostina L. M. Pro samostiini zaniattya z rozvytku dyrygents'koi tekhniki. Metodichni rekomendatsii [About Independent Study for Conductor's Techniques Developing] / L. M. Kostina. – H., 2009. – 43 s.
4. Ukrayins'ko-rosiiskiy slovnyk navchal'no-pedagogichnykh poniat' i terminiv [Russian-Ukrainian Dictionary of Educational and Pedagogic Notions and Terms] / [Vovk L., Goncharov V., Padalka O.]. – K. : NPU imeni M. P. Dragomanova, 2012. – 334 s.
5. Boiaryntsev V. P. Problemy psikhologii, psikhofiziologii aktivnosti i samoregulyatsii lichnosti [Psychology, Psychophysiology of Activity and Personality's Self-Regulation Issues] / V. P. Boiaryntsev. – M., 1988. – 178 s.
6. Kostenko L. V. Formuvannya khormeysterskykh umin' u klasi khorovogo dyryguvannia. Metodichni rekomendatsii [Formation of Choirmaster's Skills in the Class of Choral Conducting. Methodological Recommendations] / L. V. Kostenko, L. Yu. Shumska. – Nizhyn : NDPU imeni M. Gogolya, 2004. – 25 s.
7. Semenov I. M. Refleksiiia v organizatsii tvorcheskogo myshleniia i samorazvitiia [Reflexion of Creative Thinking Organization and Self-Development] / I. M. Semenov. – M., 1999. – 256 s.
8. Krylov O. O. Psikhologiya [Psychology] / O. O. Krylov. – M. : Prospekt, 1999. – 584 s.
9. Tsiuriak I. O. Osobystisnyi pidkhid u dirigents'ko-khoroviyii pidgotovtsi maybutniogo vchytelia muzyky. Metodichni rekomendatsii [Personal Approach to Conducting and Choral Training of Prospective Music Teachers] / I. O. Tsiuriak. – Zhytomyr : ZhDU imeni I. Franka, 2008. – 60 s.

Лысенко М. Ю. Методы саморегуляции дирижерско-хоровых умений и навыков студентов музыкально- педагогических учебных заведений.

В статье обоснована актуальность проблемы саморегуляции деятельности личности, выяснена сущность саморегуляции и методов ее реализации (самоубеждения, самооценки, самоконтроля, самоуказа и др.) на каждом из этапов дирижерско-хоровой подготовки будущего учителя музыки: подготовительном, техническом, художественном. Определены задачи, освещены формы, приемы и условия учебной работы студентов по реализации предложенных методов в практической деятельности, указаны принципы развития комплекса саморегулирующих умений.

Ключевые слова: саморегуляция, личность, учебная деятельность, методы обучения, саморазвитие, самопознание, умения и навыки.

Lysenko M. Yu. Methods of Self-Conducting and Choral Skills of Music Students at Educational Institutions.

The problem of self-regulation of professional activity of future teacher of music is shown in the article. The development of self-organizing organizes the academic work of students, equipping abilities of independent tasks to build his conducting and choral skills. Self-regulation is interpreted as the ability of the individual to see the ultimate goal of its activities independently find a rational way to achieve and implement, manage their operations and as that meets today's requirements.

The phenomenon is considered the highest degree of identity when the acquired skills and achieve perfection turned into skills, and the sequence of their execution is carried out automatically. Self-regulation is the desire and ability to bring the professional training to the end, overcome difficulties through self-discipline, self-control, self-belief, self-esteem. The author of the article states that the task of the teacher is to manage the process of self-student directing his actions intellectual and cognitive areas through its self-regulation skills. The work advocates the idea that this process can be successful under the following conditions: when the individual can adequately display and simulate learning situations; transform their own internal and external activities, in accordance with state academic content and situations; do wilful efforts to overcome difficulties and achieve the desired professional goals.

Key words: *self-regulation, a teacher of music, professional training, techniques, skills, activities.*